

Academic Librarianship and Information Research

Online ISSN: 2783-4638

Journal Homepage: <https://jlib.ut.ac.ir/>

Strategies of Non-Withdrawal:

Ethnography of the Peri-Urban Settlement of Hesāramir

Nahal Naficy¹ , Mahtab Hampaei²

1. Department of Cultural Studies, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran. Email:

nahalnaficy1400@gmail.com

2. Corresponding author, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran. Email:

hampaemahtab@gmail.com

Article Info

Article type: Research
Article

Article history:

Received: 16 December 2024

Received in revised form: 22
September 2025

Accepted: 14 July 2026

Available online

Keywords:

Non-withdrawal

Agency

Subaltern

Resistance

Anthropology

ABSTRACT

Objective: The concept of agency and its nature are primary focuses of subaltern studies. In this article, based on ethnographic research conducted in one of the marginalized areas around Tehran between 2019 and 2022, we try to understand the forms, strategies, and different fields of agency in the struggle of the residents to live in the current situation.

Method: Through ethnographic research methods and through engagement with Asef Bayat's formulation of "quiet encroachment" and Gayatri Spivak's key question, "Can the subalterns speak?", we discuss the complexities of the concepts of "progress" and "speech" to shine a light on and explore the relationship of these concepts with power and resistance.

Results: Finally, in the findings section, we discuss four situations: "Afghan immigrants and withdrawal", "Women with addicted husbands: staying or leaving", "Being a woman: conforming or rebelling", and "Reproduction of family", in which people do not seem to be progressing. Instead, "not backing down from the current situation" seems to be a more appropriate concept for describing the struggle of the people of the region, a strategy that does not necessarily lead to resistance against the status quo but sometimes even to its reproduction.

Conclusions: The study argues that maintaining existing conditions rather than pursuing transformation better captures residents' strategies, which may unintentionally reproduce the status quo.

Cite this article: Naficy, Nahal., Mahtab Hampaei. (2026). Ethnography of the peri-urban settlement of hasaramir.

Academic Librarianship and Information Research, 60(X), 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.alir.2026.100000>

© Author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.alir.2026.100000>

Introduction

Questions of agency among marginalized populations have long occupied a central place in social theory and anthropology. Yet despite extensive debate, there is still no consensus on how to conceptualize action under conditions of structural constraint. Earlier approaches often framed agency in terms of resistance or transformation, but more recent work has drawn attention to its ambiguous, fragmented, and context-dependent character.

This article builds on these discussions by examining how agency is lived and enacted in the everyday lives of residents of a peri-urban settlement on the margins of Tehran. Drawing on ethnographic fieldwork conducted between 2019 and 2022 in Hesāramir, the study focuses on forms of action that do not easily fit within dominant narratives of progress or resistance. Rather than foregrounding moments of rupture or change, it attends to the ordinary practices through which people sustain their lives within existing conditions.

The analysis is informed by Asef Bayat's notion of “quiet encroachment”, which captures incremental and often unarticulated efforts to improve life chances, as well as by Gayatri Chakravorty Spivak's enduring question about the conditions under which subaltern voices become audible. Bringing these perspectives into conversation allows us to reconsider what counts as action, voice, and change in contexts shaped by marginality.

The central claim advanced here is that the concept of “non-withdrawal” offers a more precise way of understanding the practices observed in Hesāramir. Rather than moving forward in any linear sense or engaging in overt resistance, residents often remain within their circumstances, adjusting their actions to prevent further deterioration. In this sense, agency operates less as a force of transformation and more as a practice of staying, managing, and enduring.

Method

This study is based on ethnographic research carried out in two phases between 2019 and 2022 in Hesāramir, a peri-urban settlement in southeastern Tehran. The research relied primarily on participant observation, complemented by sustained informal engagement with residents across various social settings.

The first phase involved exploratory visits aimed at developing an initial understanding of the settlement's social and spatial organization. Public spaces, local institutions, and everyday environments were observed to map out key sites of interaction.

The second phase consisted of twelve more focused field visits, with particular attention to a women's beauty salon that served as a central hub for social exchange. Beyond its economic role, the salon offered access to ongoing conversations, shared experiences, and forms of interaction rarely observable in more formal contexts. This setting allowed us to follow everyday narratives as they unfolded over time.

The research also extended into private spaces, including homes and small social gatherings, providing a closer look at family dynamics, gender relations, and routine practices. Field notes were recorded throughout the research process and later analyzed thematically to identify recurring patterns and tensions. The analysis moved iteratively between empirical observations and conceptual reflection.

Results

The empirical material is organized around four situations that illustrate different configurations of agency in Hesāramir.

Among Afghan migrants, forms of distancing and selective withdrawal emerge as key strategies. Although physically present in the settlement, many maintain social boundaries that limit deeper integration, thereby negotiating their position within a context marked by exclusion.

For women living with addicted husbands, the question of whether to stay or leave becomes a central dilemma. Some remain and develop ways of managing daily life under difficult circumstances, often taking on expanded responsibilities. Others choose separation to reduce hardship. In both cases, action is less about transformation than about navigating ongoing instability.

More broadly, being a woman in this context involves a continual balancing act between conformity and subtle defiance. Gender norms are neither simply reproduced nor directly resisted; instead, they are negotiated in ways that shift across situations.

Finally, the maintenance of family structures appears as a recurring concern. Efforts to preserve the family, even under strain, shape many everyday decisions and practices, often reinforcing existing arrangements rather than disrupting them.

Across these situations, what stands out is not a clear movement toward change but a persistent pattern of living within constraint.

Findings

Taken together, these observations suggest that “non-withdrawal” provides a useful lens for rethinking agency in this setting. The term refers to a mode of engagement in which individuals remain within their circumstances while continuously adjusting their actions to sustain everyday life.

Importantly, this form of agency does not necessarily aim for transformation. In some cases, it may even contribute to stabilizing existing relations. However, this should not be mistaken for passivity. Rather, it reflects a situated, pragmatic orientation toward maintaining livable conditions where possibilities for structural change are limited.

By foregrounding non-withdrawal, the article invites us to reconsider dominant frameworks that equate agency with resistance or progress. Instead, it draws attention to less visible, often overlooked practices that nonetheless play a crucial role in shaping social life.

تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی

شایا الکترونیک، : ۳۶۳۷-۲۰۰۸

Journal Homepage: <https://jlib.ut.ac.ir/>

استراتژی‌های واپس‌نشستن زنان حاشیه‌نشین

مردم‌نگاری سکونتگاه پیراشهری حصارامیر

نہال نفیسی^۱، مہتاب ہمیایی^۲✉

۱. گروه مطالعات فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: nahnafacy1400@gmail.com
۲. نویسندهٔ مسئول، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: hampaiemahtab@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخچه مقاله:</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۶</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۳۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۳</p> <p>تاریخ انتشار:</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>عاملیت، فروستان، مقاومت، حاشیه‌نشینی، مردم‌نگاری</p>	<p>اهداف: مفهوم عاملیت و کم‌وکیف آن همواره مورد توجه متفکران مطالعات فروستان قرار گرفته است. در این مقاله، بر اساس مردم‌نگاری در یکی از مناطق حاشیه‌نشین اطراف تهران در فاصله سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱، می‌کوشیم اشکال، استراتژی‌ها و زمینه‌های مختلف عاملیت را در تقلاهای اهالی برای زیستن در وضعیت موجود فهم و صورت‌بندی کنیم. به واسطه داده‌های تحقیق، با نظریه «پیشروی آرام» آصف بیات و پرسش کلیدی گایاتری اسپواک، «آیا فروستان می‌توانند سخن بگویند؟»، وارد گفت‌وگو می‌شویم تا بر پیچیدگی‌های مفاهیم «پیشروی» و «سخن گفتن» نور بتابانیم و نسبت این مفاهیم را با قدرت و مقاومت را فراتر بکاویم.</p> <p>روش تحقیق: روش تحقیق در این پژوهش، مردم‌نگاری و مبتنی بر مشاهده مشارکتی بوده است.</p> <p>یافته‌ها: درنهایت، در بخش یافته‌ها، چهار وضعیت را ذیل «مهاجران افغانستانی و کناره‌گیری کردن»، «زنان با همسران معتاد: ماندن یا رفتن»، «زن بودن: انطباق یا سرکشی» و «تکثیر خانواده» ترسیم می‌کنیم که در آن‌ها، نه «پیشروی»، بلکه «واپس نشستن از وضعیت فعلی» مفهومی مناسب‌تر برای نامیدن تقلاهای مردمان منطقه به نظر می‌رسد؛ استراتژی‌ای که نه لزوماً به مقاومت در برابر وضع موجود، بلکه گاه حتی به بازتولید آن می‌انجامد.</p> <p>نتیجه‌گیری: فروستان حاشیه‌نشین با تمسک به استراتژی‌هایی تلاش می‌کنند وضعیت زندگی خویش را، بدون آنکه پیشرفت یا پسرفتی را در نظر داشته باشند، در همان موقعیت پیشین حفظ کنند.</p>

استناد: نفسی، نهال؛ همپایی، مهتاب (۱۴۰۵). استراتژی‌های واپس‌نشستن زنان حاشیه‌نشین، مردم‌نگاری سکونتگاه پیراشهری حصارامیر. *مطالعات جامعه‌شناختی*،

<https://doi.org/00000000000000000000000000000000>

٢٠-١، (٢) ٤.

© نویسندگان.

ناشر: نشریه مطالعات جامعه‌شناختی.

مقدمه و بیان مسئله

حصارامیر یکی از دهستان‌های شهرستان پاکدشت به حساب می‌آید. پاکدشت که در جنوب شرقی شهر تهران و در جاده تهران-مشهد قرار دارد، در سال ۱۳۷۶ برای اولین بار از ورامین جدا شد و با دهستان‌های خود یک شهرستان را تشکیل داد؛ اما پیش از این، ورامین که در آن زندگی قبیله‌ای جریان داشت، به چهار بخش «بهنام عرب»، «بهنام پازوکی»، «بهنام وسط» و «بهنام سوخته» تقسیم شده بود. پاکدشت زمین‌های مربوط به طایفه بهنام پازوکی است که در شمال دشت ورامین قرار دارد. درواقع، ساکنان حصارامیر با نام‌خانوادگی پازوکی، قدیمی‌ترین ساکنان این منطقه هستند که در حصارامیر بالا سکونت دارند. پس از آن که پاکدشت به شهرستان تبدیل شد، خود به دو بخش «مرکزی» و «شریف‌آباد» تقسیم شد که هر کدام سه دهستان را شامل می‌شوند. دهستان‌های بخش شریف‌آباد به ترتیب «شریف‌آباد»، «کریم‌آباد» و «جمال‌آباد» و دهستان‌های پاکدشت به ترتیب «فرون‌آباد»، «حصارامیر» و «فیلستان» را شامل می‌شوند. (عاملی، ۱۳۹۰)

بر اساس داده‌های سایت آمار تهران، در سرشماری سال ۱۳۶۵ جمعیت حصارامیر ۳۵۲۷ نفر گزارش شده^۱ و در سرشماری سال ۱۳۸۵ این رقم به ۲۵۲۸۱ نفر افزایش یافته است^۲؛ یعنی در طول ۲۰ سال، جمعیت حصارامیر چیزی حدود ۲۲ هزار نفر افزایش یافته است. این افزایش هفت‌برابری جمعیت، سرخشی است که ما را به محله‌های «ترک‌آباد»، «علامه» و «فلسطین» در حصارامیر می‌رساند.

عکس ۱. ورودی حصارامیر پایین از سمت جاده شهرک انقلاب

پس از انقلاب و در دهه شصت، با پیوستن مناطق حاشیه‌ای به شهر تهران، قیمت زمین به شدت افزایش یافت. مهاجران فرودست به دنبال کار به حاشیه کلان‌شهر تهران هجوم می‌آوردند، غافل از این که در پایتخت جایی برای آن‌ها وجود ندارد؛ لذا، در حاشیه شهر اسکان می‌گزینند. مناطق حاشیه‌نشین پاکدشت، سکونتگاه‌های غیررسمی‌ای هستند که در زمین‌های کشاورزی و با استفاده از مصالح کم‌دوام و دست‌دوم، به صورت قاجاقی بنا شده‌اند و تا همین امروز نیز قول‌نامه‌ای معامله می‌شوند. اکنون به این خانه‌های غیرمجاز نه سندی تعلق می‌گیرد و نه محله‌ها از سوی شهرداری به رسمیت شناخته می‌شوند تا لوله‌کشی آب و برق و گاز در آن‌ها انجام شوند. گفت‌وگو با ساکنان حصارامیر نشان می‌دهد که شرایط مناطق حاشیه شهر از سال ۱۳۶۵ تا امروز تقریباً

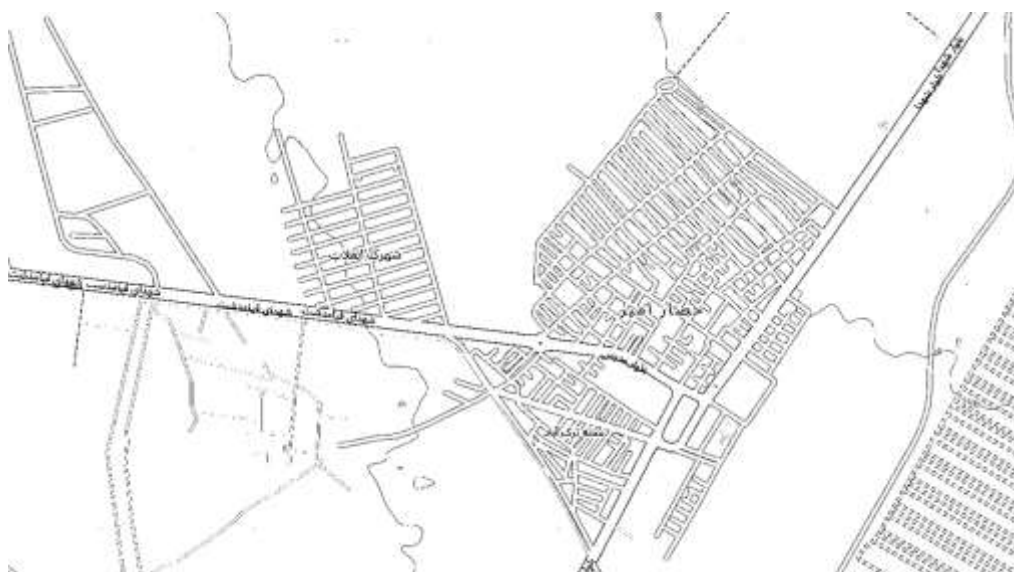
^۱ به آدرس <https://amar.org.ir/Portals/0/census/1365/abadi65-jeld007.pdf> در دسترس است.

^۲ به آدرس <https://amar.org.ir/Portals/0/Statistics/11404/ABADY23.XLS> در دسترس است.

یکسان است؛ با این تفاوت که راه‌های منجر به پیشروی تا اندازه زیادی مسدود شده است. حصارامیر در سال ۱۳۸۵، پس از افزایش جمعیت، به پاکدشت الحاق شد؛ اما وضعیت منطقه همچنان به قوت خود باقی ماند.

ساکنان حصارامیر، در سی کیلومتری جنوب‌شرق تهران، عمدتاً مهاجرانی از آذربایجان شرقی‌اند که برای دستیابی به زندگی و شغل بهتر، در دهه ۶۰ به کلان‌شهر تهران آمده‌اند و در وهله اول، به دلایل اقتصادی، از ورود به شهر منع و طرد شده و در سکونتگاه غیررسمی حصارامیر پایین یا ترک‌آباد ساکن شده‌اند. پرسش آن است که چه چیزی طرد را در همین نقطه متوقف می‌کند، درحالی‌که فرآیند طرد می‌تواند به واپس‌نشینی و بازگشت این مهاجران و نیز آسیب‌های فردی و خانوادگی و به‌طور کلی، فروپاشی و پسرفت وضعیت ساکنان بینجامد؟

نقشه شماره ۱. موقعیت حصارامیر در نقشه

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱. مطالعات داخلی

مقاله «چگونگی شکل‌گیری شهر پاکدشت» به کوشش رحمت‌الله فرهودی و پروانه شاه‌حسینی منتشر شده است. مسئله اصلی این مقاله، رشد و گسترش شهر پاکدشت از طریق ایجاد شهرهای خودرو و خودجوش است. نویسندگان در بخش مقدمه توضیح می‌دهند که با توجه به مهاجرت‌ها به شهر تهران، که از دهه شصت آغاز شد و در دهه هفتاد گسترش یافت، و همچنین افزایش قیمت خانه و زمین در این شهر، پاکدشت از دهه شصت شروع به گسترش و رشد کرد؛ این در حالی بود که شهرها و سکونتگاه‌ها یکی پس از دیگری و با ساختاری غیراستاندارد به وجود می‌آمدند. بنابراین، در ابتدا نویسندگان نام‌برده ابتدا به تشریح وضعیت تاریخی شهر قیامدشت می‌پردازند و پس از آن، روندهای افزایش جمعیت و سر برآوردن شهرهای خودرو را بررسی می‌کند. هدف اصلی این پژوهش، شناخت دقیق معضلات و راه‌هایی است که به گسترش شهر پاکدشت می‌انجامد و نویسندگان امیدوارند از طریق بررسی‌های علمی بتوان از رشد و توسعه فضایی شهر، که به کاهش کیفیت‌های اقتصادی و کشاورزی می‌انجامد؛ جلوگیری کرد. در پایان، این نویسندگان معتقدند که با انجام بررسی‌های فرهنگی و اجتماعی، که این مقاله به آن‌ها نپرداخته است، می‌توان به تکمیل این فرآیند یاری رساند (فرهودی و شاه‌حسینی، ۱۳۸۲).

این مقاله داده‌های ارزشمندی درباره بررسی‌های تاریخی و اقتصادی شهرهای خودرو و سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین ارائه می‌دهد. مظفر صرافی در مقاله‌ای با عنوان «به‌سوی نظریه‌ای برای سازمان‌دهی اسکان غیررسمی؛ از حاشیه‌نشینی تا متن‌نشینی»، این بار

به مسئله حاشیه‌نشینی از منظر متفکران حوزه بهسازی شهری می‌پردازد. نویسنده در مقاله خود تلاش می‌کند تعریفی از سکونتگاه غیررسمی ارائه دهد، سپس وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی جهان را توضیح می‌دهد و در انتها، رهیافت‌ها و راه‌حل‌هایی را برای معضلات این سکونتگاه‌ها ارائه می‌دهد. این مقاله مروری تلاش می‌کند با بهره‌گیری از ادبیات موجود درباره حاشیه‌نشینی، بر این نظر تأکید کند که به‌جای آن که حاشیه‌نشینان را با آنچه اسکار لویس از آن با عنوان «فرهنگ فقر» یاد می‌کند، قرین قرار دهیم، باید سازوکاری برای توسعه محلی ایجاد کنیم. این توسعه محلی، علاوه بر امور اقتصادی و محیطی، شامل توانمندسازی ساکنان از لحاظ اجتماعی و فرهنگی نیز خواهد بود. صرافی نیز در ادامه کار خود، یازده راهکار برای حل معضلات مناطق غیررسمی مطرح می‌کند. از جمله: تأکید بر پروژه‌های آموزش حرفه‌ای و کارایی در میان ساکنان؛ برقراری سازوکارهایی برای حل معضلات مسکن و محل سکونت؛ ایجاد دسترسی و ارائه تسهیلات برای دستیابی ساکنان به وام و کمک‌های مالی و... (مظفر صرافی، ۱۳۸۱).

۲. مطالعات خارجی

آنجلیکا پاتریشیا کامارگو سیرا در مقاله «راهبردهای مسکن و زندگی خانوادگی در بوگاتا» به نقش مسکن به‌عنوان یک راهبرد بقا برای خانواده‌های فرودست می‌پردازد. روش این پژوهش، نظرسنجی و مصاحبه عمیق بوده است. نتایج این پژوهش، بر اساس ۳۵۵ نظرسنجی و ۲۹ مصاحبه و با تکیه بر داده‌های زیست‌نامه‌ای، نشان می‌دهد که داشتن مسکن در مرکزیت اقتصادی این خانواده‌ها قرار دارد. درواقع، سرپرست خانواده همه تلاش خود را می‌کند تا در پایان دوره کاری خود، خانه‌ای چند واحدی داشته باشد یا از طریق اجاره آن، مبلغ موردنیاز برای آموزش یا کسب‌وکار فرزندان را به دست آورد. درنهایت، این خانواده‌ها می‌توانند از تهیه مسکن به‌عنوان راهبردی برای بقا و جلوگیری از ناامنی‌های زندگی استفاده کنند (کامارگو سیرا، ۲۰۱۹).

میراندا جی. لوبرز و همکاران در مقاله «آیا شبکه‌ها به مردم برای مدیریت فقر کمک می‌کنند؟» به نقش شبکه‌های خانوادگی و دوستی به‌عنوان راهبردهای بقا می‌پردازند. در این مقاله، آن‌ها نشان می‌دهند که نقش شبکه‌ها را نمی‌توان تنها به‌عنوان مجموعه‌ای از روابط مثبت یا منفی دسته‌بندی کرد؛ بلکه رابطه میان مدیریت فقر و شبکه‌ها بسیار پیچیده‌تر است. آن‌ها به این نکته اشاره دارند که شبکه‌ها، علاوه بر این که می‌توانند در مدیریت فقر مؤثر باشند، به همان میزان نیز می‌توانند آسیب‌زا باشند. درنهایت، آن‌ها برای این آسیب‌پذیری نیز راهکاری نیز ارائه می‌دهند و آن را در قالب سیاست‌هایی تبیین می‌کنند که این شبکه‌های حمایت اجتماعی را تقویت می‌کنند. این سیاست‌ها می‌توانند در قالب برنامه‌های رفاهی و کاهش پردپذیری نقش‌آفرینی کنند (لوبرز، اسمال و گارسیا، ۲۰۲۰).

روش پژوهش

میکل انگروینو موضوعات پژوهش را به دو دسته تقسیم می‌کند. از نظر او، برخی از موضوعات دارای ادبیات غنی و فراوانی هستند که می‌توان در روند انجام پژوهش، با استناد به آن‌ها، مسیر پژوهش را ادامه داد؛ بنابراین، در برخورد اولیه با میدان و موضوع پژوهش مشکلی ندارند. اما دسته دوم، موضوعات و میدان‌هایی هستند که در ابتدا شبیه به خمیری شکل نگرفته‌اند و برای ارائه هر فرضیه‌ای، ابتدا باید آن‌ها را در میدان مطالعه کرد. از نظر انگروینو، انجام پژوهش درباره دسته دوم مستلزم استفاده از روش‌های مردم‌نگارانه است. (انگروینو، ۱۳۹۶)

یافته‌های این پژوهش، درواقع، حاصل یک کار میدانی در فاصله سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۱ است. مردم‌نگاری طی دو فاز انجام شده است. فاز اول، که مربوط به مشاهدات اولیه اختصاص دارد، شامل سه مراجعه به میدان است که داده‌هایی اکتشافی‌تر و کلی‌تر را در بر می‌گیرند. طی این مشاهدات، به دنبال شناسایی و کشف محیط‌های مختلف میدان هستیم؛ به فضاهای موجود در محله سر می‌کشیم و قبرستان‌ها، فرهنگسراها، خانه بهداشت، محله‌های اطراف و... را مشاهده می‌کنیم. در فاز اول، مطالعات و حضور در آرایشگاه زنانه پیگیری می‌شود؛ اما تعیین آن به‌عنوان میدان اصلی این مردم‌نگاری در فاز دوم پیگیری شده است. در فاز دوم مردم‌نگاری، نتایج متمرکزتر و هدفمندتر بوده‌اند. فاز دوم شامل دوازده مراجعه به میدان است. درواقع، محقق پس از حضور ابتدایی در میدان، به نتایجی درباره اهمیت آرایشگاه‌های زنانه دست یافته است. زنان، به‌عنوان کسانی که در ارتباط دائم با فضای میدان

قرار دارند، اطلاعات دقیق‌تری دربارهٔ خانواده و ساختارهای فرهنگی دارند و به‌طور کلی باشیوهٔ درگیری اهالی میدان با زندگی آشنا هستند، اهمیت دارند. از سوی دیگر، تبدیل آرایشگاه‌های زنانه به پاتوق‌های وقت‌گذرانی و امکان شنیدن خاطرات و عقاید جزئی که در میادین دیگر به این روشنی بیان نمی‌شوند، آرایشگاه زنانه را به میدانی حائز اهمیت تبدیل می‌کند. هم‌نشینی و حضور در میدان آرایشگاه زنانه و از سوی دیگر، حضور در محیط‌های خصوصی، نظیر خانه و مراسم‌ها و شنیدن و مشارکت در گفت‌وگوهای شخصی، اطلاعات بیش‌تری دربارهٔ میدان این پژوهش آشکار می‌کند.

در تجزیه و تحلیل نتایج مردم‌نگاری، از نوعی تحلیل مضمونی استفاده شده است. به تعریف برلسون، تحلیل مضمون «تکنیکی پژوهشی برای توصیف عینی و منظم کمی محتوای آشکار پیام» است. (کرپندورف، ۱۳۷۸: ۲۶). تحلیل مضمون می‌تواند به‌طور مشخص، هدف تحقیق را برای محقق ترسیم کند و چهارچوب مشخصی را نشان دهد. در این‌جا، تحلیل مضمون از طریق جمع‌آوری نتایج مشاهدات میدانی، تعیین دسته‌ای از مضامین کلیدی مرتبط و درنهایت، صورت‌بندی این مضامین از طریق استناد به داده‌های میدانی انجام شده است.

یافته‌های پژوهش

براساس نتایج مشاهده مشارکتی در آرایشگاه زنانه در سکونتگاه پیراشهری حصارامیر، چهار وضعیت شناسایی شد که اهالی این سکونتگاه برای برون‌رفت از آن‌ها عاملیت دارند؛ متقابلاً، این عاملیت دربرگیرندهٔ استراتژی‌های واپس‌نشستن نیز هست. در ادامه، از طریق خوانشی رفت‌وبرگشتی میان داده‌های میدان و نظریه، به بررسی عاملیت‌ها و استراتژی‌های ساکنان پرداخته خواهد شد.

۱. مهاجران افغانستانی و کناره‌گیری

خانم افغانستانی که عروسش را آورده، روی یکی از صندلی‌ها می‌نشیند و عروسش را می‌فرستد تا صورتش را اصلاح کند، بعد اظهارنظر می‌کند و می‌گوید: «بالاشو برندار! خیلی نازک نکن، براش خوب نیست!...» بعد که کار عروس تمام می‌شود و می‌روند، الناز به رقیه می‌گوید: «چرا یکم جوک نمی‌گی؟» جواب می‌دهد: «بابا، جلوی اینا مگه می‌شه حرف زد آخه! همین دو روز پیش اینا سر یه مرده رو تو فرون‌آباد بریده بودن. همین افغانی بود اونم، یه طوریه آدم می‌گه الان انتحاری می‌کنه!»

زن جوان می‌گوید: «والا آخه مدرسه دولتی هم افغانی مغانی خیلی زیاده. الان کلاسشون چند نفره؟» زن افغانستانی جواب می‌دهد: «۴۵ نفر.» «مگه افغانی‌ها چشونه؟!» زن می‌گوید: «خیلی وحشین، دور از جون.» زن افغانستانی می‌گوید: «والا من افغانی هستم، وحشی هم نیستم به‌خدا!» زن جوان، بی‌آنکه احساس خجالت کند، می‌گوید «ئه، شما افغانی هستی؟» «اوهوم».

زن افغانستانی می‌گوید: «آره بابا، ایرانیا خیلی بدبختن؛ هم دختر رو مفت و مجانی می‌دن، هم کلی هزینه می‌کنن. برای همین، پسره سختی نمی‌کشه، سریع بعداً طلاق می‌ده. الان این شوهرخواهر من سه جا کار می‌کنه تا پول چهار رو برسونه».

عکس شماره ۲. آرایشگاه زنانه در حصارامیر

حصارامیر در چند سال اخیر، به‌ویژه در بازه‌های زمانی که جنگ در افغانستان شدت می‌گیرد و پس از تسلط اخیر طالبان بر افغانستان، به محل زندگی مناسبی برای اتباع افغانستانی بدل شده است. البته سایر دهستان‌های اطراف نیز از این دایره مستثنا نیستند؛ اما قیمت پایین‌تر زمین در این دهستان، جمعیت بیش‌تری را به خود جذب می‌کند. افرادی که از آن‌ها صحبت می‌کنیم، استثنائاً مردان مجردی که برای کار به ایران آمده‌اند، نیستند؛ بلکه خانواده‌های افغانستانی‌ای هستند که به ایران مهاجرت کرده‌اند. در پژوهش حاضر، در حصارامیر، شاهد تجمع و درهم‌ریختگی گروه‌های مختلفی از مهاجران هستیم. مهاجران، گرچه بیش‌تر ساکنان روستاهای آذربایجان و غرب کشور هستند، اما مهاجران دیگری از شهرهای بابل و خراسان و همچنین گروه دیگری که به دلایل اقتصادی از تهران رانده شده‌اند نیز در حصارامیر ساکن هستند. به‌طور کلی، مهاجران از لحاظ فرهنگی تفاوت زیادی با یکدیگر ندارند و در ترکیب و بده‌بستان با یکدیگر قرار گرفته‌اند؛ اما این امر در روابط میان افغانستانی‌ها و اهالی حصارامیر مشهود نیست. اهالی حصارامیر، «دیگری» ساکنان تهران هستند و اتباع افغانستان، «دیگری» اهالی حصارامیر. مهاجران ایرانی به‌محض ورود به حصارامیر پذیرفته می‌شوند؛ اما مهاجران افغانستانی، باوجود آنکه امکان ورود به حصارامیر را دارند و ممکن است از طریق ازدواج با اهالی محله درهم‌آمیزند، خود را جزئی از آنچه هست نمی‌دانند و اهالی نیز آن‌ها را در میان خود، چنان‌که باید نمی‌پذیرند. برخورد اهالی حصارامیر با افغانستانی‌ها و تهرانی‌ها در مرتبه‌های مختلفی قرار می‌گیرد. درواقع، در وهله اول، اهالی نسبت به تهرانی‌ها رویکردی نامطمئن و تمسخرآمیز دارند و درعین‌حال، علاقه زیادی به دستیابی به آن موقعیت دارند؛ در مقابل، در مورد افغانستانی‌ها نیز، به‌واسطه عدم دسترسی به ابزارهای طرد اجتماعی، از راهی دیگر و از طریق پررنگ کردن مرزهای میان خود و آن‌ها بهره می‌برند.

هر کس برای جداکردن خود از دایره مهاجران، معمولاً در ابتدای مکالمه می‌گوید: «من بومی هستم». بومی بودن از دو جهت به برتری می‌بخشد: ابتدا، خود را از جمع مهاجران می‌راند و سپس نشان می‌دهد که فرودست نیست. جوان‌ترها و میانسالان، که نسل دوم، سوم و چهارم مهاجران حصارامیر هستند، خود را مهاجر نمی‌دانند.

«... وگرنه من هم از خدامه حصارامیر آباد بشه. همه چیز این‌جا داره رو به نابودی می‌ره! می‌دونی ما چقدر جاهای تاریخی داریم تو حصارامیر! مثل یخچال یبر، مثل قلعه ساسانیان که الان معتادخونه شده، مثل پل جیتو که قدمت هفتصدساله داره، به‌هرحال، بچه حصارامیریم. برامون مهمه خراب‌تر نشه.»

در مدارس، دانش‌آموزان را به بازدید از امامزاده‌ها و اماکن تاریخی چندصدساله پاکدشت می‌برند. بسیاری از آن‌ها همان‌جا متولد شده‌اند، ازدواج کرده‌اند و فرزندانشان را نیز در حصارامیر به دنیا آورده‌اند. افغانستانی‌ها اما، خارج از این دایره قرار می‌گیرند. آن‌ها از کشوری دیگر آمده‌اند. در اندیشه مهاجران ایرانی که خود معمولاً در قیاس با تهران «سنتی» تلقی می‌شوند، افغانستانی‌ها نیز «سنتی»، ناشناخته و فرودست‌تر به شمار می‌آیند. اهالی حصارامیر می‌کوشند خود را در تمایز با آن‌ها تعریف کنند. این فرودستان نامتجانس نیز بر این تکرار تأکید می‌ورزند. باین‌حال، افغانستانی‌ها نیز اما در این معادله عاملیت خود را دارند. آن‌ها برای رهایی از شرایط زندگی در افغانستان، خود را به ایران و حصارامیر رسانده‌اند و در جایگاه کنونی، از طریق کناره‌گیری و حل‌نشدن در جامعه میزبان و از سوی دیگر، کار کردن با بهره‌گیری از استراتژی‌های واپس‌نشستن، از تلاطم وضعیت فعلی جلوگیری می‌کنند.

مشتري، انگار چیزی به یادش آمده باشد، می‌گوید: «الآن تو رو فروختن؟» لیلا لبش را گاز می‌گیرد و می‌گوید: «نه، این چه حرفیه!» ادامه می‌دهد: «آخه من شنیدم افغانیا دختراشونو می‌فروشن.» لیلا می‌گوید: «نه، این‌طور نیست. ما عروسی داریم. شوهر من هشت لگ افغانی به پدربزرگم داده.» می‌گویم: «لگ چند تومن می‌شه» می‌گوید: «خیلی خیلی زیاد تومان می‌شه؛ ولی دخترداییم کوچیک‌تر از منه، ده لگ دادن براش.» می‌پرسم: «شوهرت ایرانه؟» می‌گوید: «نه افغانستانه» می‌گویم: «ای بابا، تو که تازه اومدی بیرون.» لیلا تأیید می‌کند و می‌گوید: «آره دیگه... این‌جا آزادیه؛ ولی من باید برم پیش شوهرم دیگه.»

همان دختر افغانستانی که قبلاً با او آشنا شده بودم، به آرایشگاه آمده است. انگار رابطه‌اش با آدم‌های آرایشگاه شکرآب است؛ یعنی زهرا می‌گفت انگار منیره ناخن‌کار یک روز گفته جارو بزنند، اما او هم نپذیرفته و گفته است: «مگه من نوکر شمام؟» سپس

می‌گوید: «به خدا، ما این‌جا همه‌مون می‌آییم سر بزنییم؛ هر کس هر کمکی بتونه می‌کنه. لیلا که اومده کار یاد بگیره، اصلاً حسابش جداست.»

«چهره‌اش به افغانستانی‌ها می‌ماند؛ پوست خیلی سفیدی دارد و چهره‌اش شاداب است. روی صندلی می‌نشیند. الناز از او می‌پرسد: «عروسی خواهرت کیه؟» پاسخ می‌دهد: «والا، فعلاً که مامان بابام یه ماهه رفتن افغانستان؛ یه کم زمین بفروشن، بیارن جهاز بخریم. اون قدر هم پول نمی‌خواد؛ چون نصف جهاز رو پسره می‌خره، نصفش رو ما.» همان‌طور که ایرانی‌ها مرزهای خود را با مهاجران افغانستانی تعیین می‌کنند. افغانستانی‌ها نیز به‌منظور حفظ شرایط کم‌چالش کنونی تلاش می‌کنند با تمسک به آنچه به‌عنوان ارزش در خود برمی‌شمارند، مرزهایی تعیین کنند. از جمله از طریق تأکید بر کاری‌بودن و پایبندی به آداب و رسوم و از سوی دیگر، با افزایش فاصله و کاستن از صمیمیت‌ها، از حل شدن در جامعه کنونی جلوگیری کنند.

۲. زنان با همسران معتاد، ماندن یا رفتن

مطالعات اعتیاد معمولاً بر یک محور اصلی متمرکز هستند و آن، خود فرد معتاد است. اگر ارجاعی به خانواده یا دوستان نیز وجود داشته باشد، معمولاً در قالب تعریف یک خاطره است یا تنها زمانی مطرح می‌شود که حامل پیامی پندآموز باشد. درواقع، وقتی از فرد معتاد صحبت می‌کنیم، از پیش زندگی او را تعطیل‌شده در نظر می‌گیریم و این «تعطیل در نظر گرفتن»، همان بخش طبیعی‌انگاشته‌شده این وضعیت است. اغراق در توصیف این وضعیت، تصویری را شاخص و طبیعی جلوه می‌دهد که درواقع طبیعی نیست. به نظر می‌رسد این طبیعی‌سازی برای شکل‌دهی به هویتی است که «خود» را تا حد امکان از «دیگری» که در این‌جا فرد معتاد است، دور کند. اگر در تصویری که از معتاد در ذهن داریم و آن را طبیعی می‌دانیم، زندگی را از او سلب می‌کنیم و او را از جامعه کنار می‌گذاریم، الزاماً درواقعیت نمی‌توانیم او را مرده در نظر بگیریم؛ چراکه او پیش از اعتیاد یا پیش از آشکار شدن آن، در وضعیتی زندگی می‌کرده که در آن همسر و فرزندان، خانه و زندگی، روابط و دوستانی داشته است. اعتیاد شاید به کاهش کیفیت این امور بینجامد؛ اما الزاماً به ناپدیدشدن ناگهانی آن‌ها ختم نمی‌شود.

بیرون از دایره افرادی که با اعتیاد درگیر هستند، معنایی ارزش‌گذاری شده و بسیار کلی‌تر از آنچه را که وجود دارد به معتادان الصاق می‌کنند. تصویر واضحی از خانواده آن‌ها مخابره نمی‌شود و همه را در یک نقطه جمع می‌کنند؛ شبیه به حجم سیاهی که از تجمع معتادان در گوشه‌وکنار حصارامیر می‌دیدم. اما هر جزء از این سیاهی، اگر از جای خود برخیزد، راهی را در پیش می‌گیرد. یکی برای استراحت به خانه و نزد خانواده می‌رود؛ دیگری همراه دوستانش به خانه و نزد همسرش می‌رود و برخی دیگر در همان حجم سیاه باقی می‌مانند.

«آدم باید به خودش انرژی بده، این مشاوره واقعاً منو آروم کرده؛ بهم انرژی می‌ده؛ ناامیدیم رو کم کرده. می‌گن آقا، این طرف دیگه ترک نمی‌کنه. عیب نداره تقدیرشه که معتاد باشه. شما دیگه نباید به پای اون بسوزید. باید شاد زندگی کنید و موفق بشید. الان من دیگه برام مهم نیست، شوهرم چی کار می‌کنه. اوایل فکر می‌کردم تقصیر منه که این‌طوری شده؛ اما الان اصلاً برام مهم نیست.»

«الناز می‌گوید: همین رو می‌گم دیگه؛ حالا که عاشقش شدی باید براش بجنگی. نمی‌شه که گفت معتاد شد، اخلاقش بد در اومد پس ولش کنم برم، باید پاش وایسی.»

«الناز می‌گوید: عروس هلندی رو چند گرفتی؟ می‌گوید: سه تومن شد. الناز ادامه می‌دهد: شوهر من هم خیلی دوست داره. رقیه جواب می‌دهد: ترک کنه، یه‌دونه جوجه عروس هلندی بهش جایزه می‌دم. بعد الناز می‌گوید: خدا از دهنش بشنوه، الان که خیلی بهتر شده.»

«می‌گوید: آخه ایران با اروپا چه فرقی داره. آدم باید خودش تلاش کنه به یه جایی برسه. آدم والا هر جا باشه، بخواد می‌تونه. الان همین منیر ناخن‌کار رفت مامازن برای خودش خونه خرید؛ یه زن تنه‌است با دخترش. آدم اگه یه کاری بلد باشه، می‌تونه موفق بشه؛ برای همین من به ایمان می‌گم دیگه درس جواب نمی‌ده بره سرکار. کار یاد بگیره، بهتره. اونایی که کار بلد نیستن،

آخر سر هم، بیکار می‌مونم بعدش هم از همه طلبکارن که چرا هیچی نشدیم. این جایی که شوهرم می‌ره ترک اعتیاد یه مشاور داشتن برای همراه‌ها. اونجا می‌گن یه نفر باید بتونه چهار تا کار رو هم‌زمان بکنه وگرنه موفق نمی‌شه. آدم باید به خودش انرژی بده.»

این زن با تغییر دادن روالی که در آن، مرد کار می‌کرد و زن در خانه می‌ماند، حرفه‌ای را آموخته و کار می‌کند و همین تغییر روال را در جزئیات زندگی نیز اعمال می‌کند. تلاش می‌کند زندگی کند. حال این زندگی شاید برای کسانی آن‌قدر ناملموس جلوه کند که تعطیل به نظر بیاید؛ اما وجود دارد و در جریان است. با وجود این عاملیت، اما زندگی همان‌طور که بوده است، باقی می‌ماند. زن‌ها راهکارهای متفاوتی برای برون‌رفت دارند. این زن در شرایط مربوط به خود، عاملیت خویش را در جهت مدیریت و حفظ یک خانواده اعمال می‌کند، به روان‌شناسی دست می‌اندازد یا نقطه اتکابی شبیه به موسسه‌های ترک اعتیاد مبتنی بر روان‌شناسی و عرفان می‌یابد و از این طریق، هم در طی سال‌های طولانی به دنبال مداوای اعتیاد همسرش است و هم شکلی از جهان‌بینی را می‌آفریند که شرایط موجود را برای خود و خانواده – که در جهت زنده نگه‌داشتن آن تلاش می‌کند – حفظ کند.

«من آوارگی کشیدم، الناز خانم. می‌رفت؛ ساعت چهار صبح با چند تا مرد می‌اومدن خونه. یاروها به این مواد می‌دادن، به منم دست‌درازی می‌کردن؛ آخه خدا رو خوش میاد؟! الناز می‌گوید: والا آدم‌ها تغییر می‌کنن؛ بذار اومد بیرون صیغه شو. اگه دیدی هنوز می‌کشه، ولش کن، بذار بره. زن سرش را تکان می‌دهد و می‌گوید: الناز خانم، تا حالا شده شوهرت تو رو بزنه؟ الناز می‌گوید: نه واقعاً! زن ادامه می‌دهد: این نه تنها این کارا رو داشت، عوض این که خجالت بکشه، برمی‌داشت من رو می‌زد. دو سه بار روم آب جوش ریخته. یه مدت هم تزریق می‌کرد. من واقعاً می‌ترسیدم بکشم!»

در مقابل زنانی که ماندن و بار زندگی را تنها بر دوش کشیدن را انتخاب می‌کنند، زنان دیگری هستند که عاملیت خود در زندگی را دور شدن، به هر شکلی، از همسران معتاد خود می‌دانند. با رها کردن وضعیت پیشین، گرچه زندگی همان‌طور که هست باقی می‌ماند، اما رنج بودن و زندگی کردن با فردی معتاد را کنار می‌گذارند. زندگی در حصارامیر، به‌عنوان زنی مطلقه و بدون همسر، به معنای دست‌وپنجه نرم کردن با تمام ویژگی‌ها و موقعیت‌هایی است که در نقطه مقابل «سوژه زن خوب» قرار می‌گیرد. زن‌ها ترجیح می‌دهند زنی باشند که همسرشان به‌واسطه اعتیاد در زندان است، تا زنی که از همسرش جدا شده است.

۳. زن بودن، انطباق یا سرکشی

زنان حرف‌های بسیاری برای گفتن دارند. راست یا دروغش برای ما مهم نیست. ما در آرایشگاه شاهد تلاش زنان برای تولید تصویری، نه بهتر، بلکه منطبق‌تر با ارزش‌های محیط هستیم. در حصارامیر، این تصویر، زنی شاداب و خانواده‌دوست با شوهری کاری است که درعین‌حال بیش‌ترین توجه را به همسرش دارد. این زن تلاش می‌کند پای سلطه مردان را به معادلات زیبایی باز کند؛ جایی که دست‌کم در حصارامیر، از توجه مردانه خالی است. در واقع، تصویری که زن از مرد ارائه می‌دهد، تا اندازه زیادی اغراق شده است. برای این مرد حیاتی است که زنش به خودش برسد و زن نیز خود را از این اوضاع کلافه نشان می‌دهد؛ اما این که او، مطابق با ارزش‌ها، این چیدمان از رابطه زناشویی را مطلوب می‌داند و به‌عنوان تصویری عالی از زندگی ارائه می‌دهد، الزاماً به این معنا نیست که عملاً نیز همین ماجر را در زندگی جریان داشته باشد. از این‌رو، زنان می‌توانند ارزش‌های مطلوب را، درعین‌حال که با آن مخالفت می‌ورزند، بازتولید کنند.

«من تو شونزده‌سالگی ازدواج کردم، پسرم شش سالشه؛ تو هنوز درس می‌خونی!» بیش‌تر که صحبت می‌کنیم، از این که چطور شد ازدواج کرد می‌پرسم و داستان را این‌طور تعریف می‌کند: «شوهرم دوست برادر بزرگمه. خودش می‌گه وقتی به خونمون می‌اومده من دبستانی بودم و می‌خوابیدم روی زمین می‌خوابیدم و مشق می‌نوشتیم. خلاصه این که یه روز از مدرسه اومدم خونه، مادرم گفت: خاک بر سرت، خواستگار داری. ما فکر می‌کردیم همین شوهرم می‌خواد بیاد، بعد فهمیدیم دوست داداش کوچیکمه. این‌طور شد که یکی از داداشام می‌گفت باید با دوست من ازدواج کنی. اون یکی هم می‌گفت نه، باید به دوست من جواب مثبت بدی. بابام

اصلاً می‌گفت به هیچ‌کدام نمی‌دم؛ باید با پسرعموت ازدواج کنی. منم که می‌گفتم ببینید کدام بهتره. خلاصه این که خونوام همین شوهرم رو انتخاب کردن.» می‌پرسم: «حالا راضی هستی؟» می‌گوید: «باز از هیچ چیز بهتره.»

مشتري ناخن کار می‌گوید: «آره، من شونزده سالم بود، شوهر کردم.» الان بیست‌ساله است، با پسرعمویش ازدواج کرده و بچه ندارد و راضی است: «هرچی بخوام برام می‌خره. منم هی میام خودم رو خوشگل می‌کنم. والا دیگه مگه ماها چه کار دیگه‌ای داریم.»

در حصارامیر، ارزش‌هایی برای یک زن خوب تعریف شده است. رفتارهای مطلوب سوژه زن، که ملغمه‌ای از کنش‌های متضاد است، از بدو تولد دختران را محاصره می‌کند. این زن، زیرک، خوش‌سروزیان و مردم‌دار است؛ خجالتی نیست؛ اما جایگاه خود را می‌داند. کاری و خانه‌دار است و درعین‌حال خوش‌برووی است و به خودش می‌رسد. در خانه پدر، کم‌کم مادرش را از وظایف خود خلع می‌کند؛ کار خانه را انجام می‌دهد و در تصمیم‌گیری‌ها به پدرش کمک می‌کند. وظایفش را نسبت به شوهر و خانواده شوهرش می‌داند؛ طلاق نمی‌گیرد؛ رهبر و تصمیم‌گیرنده خوبی است و درعین‌حال تسلیم و مطیع است؛ سواد دارد، اما دانشگاه نمی‌رود؛ باحجاب است؛ اما نظری راجع به دین ندارد؛ و به‌طور کلی، زنانگی را از دید مردان تعریف می‌کند. زنانی که خود را با سوژه مطلوب منطبق می‌کنند، عاملیت خود را در جهت حفظ هر آنچه در بستر خانواده، شوهرداری، سیاست و... جای می‌گیرد، هدایت می‌کنند. معمولاً زنانی که نتوانند وضعیت زندگی را بدون چالش هدایت کنند، مورد سرزنش قرار می‌گیرند. زنان یکدیگر را به حفظ شرایط موجود و در عوض، به دست آوردن امتیازهای زیرکانه ترغیب می‌کنند.

«من یک‌ساله شوهر کردم. با همدیگه فرار کردیم و رفتیم خونه پدربزرگش ولی خیلی آدم بدی بود. می‌خوام ازش طلاق بگیرم.»

«والا عروسی برادرزاده‌مه. این بچه تابستون اومد این‌جا، یه چند ماهی پیش ما موند. عاشق دختر همسایه شد. این بیست‌ودو سه سالشه و دختره هم دوازده سالش. بعد دیگه با این دختره پا شدن فرار کردن شمال. همسایه اومده بود، می‌خواست شوهر من رو بکشه. بعد دیگه گفتیم برگردین، عروسی کنید. الانم عروسیشونه، به سلامتی. آخه بابای دختره بی‌خود شلوغش کرده بود. دخترش قشنگ هیکلش رسیده‌ست. الکی هی میگه دختر من بچه‌ست.»

«الناز سراغ دختری را که از خانه‌شان فرار کرده، از فردی که پشت تلفن است می‌گیرد و بعد مکالمه تمام می‌شود. داستان را که جویا می‌شوم، می‌گویند دختر چهارده‌ساله‌ای روز یکشنبه با کسی که هفت سال از خودش بزرگ‌تر است فرار کرده؛ حالا گویا طرف او را برگردانده و گفته است می‌آید خواستگاری.»

مشتري دیگری می‌گوید: «عروسی داداش منم یکی دو ماه دیگه‌ست. اصلاً نفهمیدیم چطور شد.» الناز می‌پرسد: «چرا پس؟» جواب می‌دهد: «والا برداشت داداشم، فراری داد دختره رو. اونا هم رفته بودن شمال دیگه. مجبور شدیم زود عقد و عروسی بگیریم.» این که در روایات گوناگون از کودک‌همسری، تصور کنیم عروسک را از دست کودکی گرفته‌اند و پای سفره عقد نشانده‌اند، تصویری تقلیل‌گرایانه است. کودک‌همسری صرفاً ماجرای یک ازدواج نیست؛ از جایی دورتر جرقه می‌خورد. زنان، رفتارهای مطلوب سوژه زن را به‌خوبی می‌آموزند. از این‌رو، آنچه در یک دختر بچه ده‌ساله می‌بینیم، محتوایی کاملاً مناسب برای ایفای نقش یک زن خوب است. او آنچه را که باید داشته باشد دریافت کرده و تصویری مطلوب از توانایی درک، اعتمادبه‌نفس و انتخاب کردن به او داده شده است. دیوید جی. هاردینگ در مقاله «زمینه فرهنگی، رفتار جنسی و روابط عاشقانه در محله‌های محروم»، با استفاده از داده‌های معتبر سایت نظرسنجی سلامت نوجوانان با نام *Addhealth*، می‌کوشد دیدگاه غالب در مطالعات مربوط به محله‌های محروم را به چالش بکشد. از نظر او، زمانی که بخواهیم دیدی فرهنگی به محله‌های فقیرنشین داشته باشیم، همواره بر این تأکید می‌کنیم که جوامع محروم در ارتباط با فرهنگ اصلی به انزوا فرو رفته‌اند و از فرهنگ غالب پیروی نمی‌کنند؛ اما هاردینگ این استدلال می‌کند که باوجود تفاوت فرهنگ محلات فقیرنشین با فرهنگ غالب، خود این محلات مجموعه‌ای از فرهنگ‌های ناهمگون را شامل می‌شوند. چارچوب‌ها و قالب‌های معین برای شناخت رفتارهای فرهنگی از جمله روابط جنسی و روابط عاطفی در محلات فقیرنشین، ناکارآمد هستند و هرچه فرهنگ ناهمگون‌تر باشد، این ناکارآمدی افزایش می‌یابد (هاردینگ، ۲۰۰۷).

در چنین شرایطی، فرار کردن رفتار کودکان یک دختر بچه چهارده ساله به حساب نمی‌آید. فرار کردن، فعل و انتخابی است که به رسمیت شناخته می‌شود. در واقع، هم کودک خود را محق می‌داند و هم، اتفاقاً والدین. آنچه تعیین کننده است، این است که آیا والدین و فامیل با تصمیم او موافقت می‌کنند یا مخالفت. حال، پاسخ هر چه باشد، روند کودک همسری در حصارامیر هوشمندانه است. ظاهراً اگر با اجباری مواجه شویم، آن جبر، پذیرش تصمیم دختری سیزده ساله از سوی خانواده‌اش است. در حالی که اجبار راستین، همان ارزش‌هایی است که زنان را در چنین موقعیتی رها می‌کند؛ آنان را در معرض رفتارهایی قرار می‌دهد که در سنین کم شبیه مادرانشان شوند، بی‌آنکه فرصتی برای دیدن، فکر کردن و تصمیم گرفتن داشته باشند. در نگاه اول، فکر می‌کنید آن‌ها خداوندگار این کوچه‌ها هستند و به راستی نیز هستند؛ چرا که محله کسانی را می‌خواهد که در نبود مردان - وقتی برای کار به تهران آمده‌اند - قواعد زندگی مطلوبشان را جاری نگه دارند؛ چه کسی بهتر از خود زنان؟ در واقع، گرچه فرار کردن از خانه شکلی از عاملیت دختران را نشان می‌دهد، در کل و در بلندمدت، مجدداً شرایط کنونی را بازتولید می‌کند و راهی به پیشروی نمی‌گشاید.

۴. تکثیر خانواده

با توجه به ارزش‌هایی که برای زن خوب ساخته می‌شود، ازدواج کردن در حصارامیر مسیری برای دستیابی به خوشبختی است. به هر شکلی که پیش برود، ازدواج نشانه‌ای از بلوغ فرزندان، تربیت درست آن‌ها و درنهایت، کم شدن اعضای خانواده است. گویی مسیری پیشینی برای زندگی افراد ترسیم می‌شود که غایت آن ازدواج و تکثیر خانواده است.

می‌پرسم: «هفته‌ای چند مراسم عروسی دارید؟» الناز می‌گوید: «کم کم تو هفته دو تا عروسی یا یک چهاربرون و حنابندونی چیزی داریم.» می‌خندد و می‌گوید: «اینجا زندگی جریان داره!»

داستان را این طور تعریف می‌کند: «شوهرم دوست برادر بزرگمه، خودش می‌گه وقتی به خونمون می‌آمده من دبستانی بودم و می‌خواهیدم روی زمین و مشق می‌نوشتیم. خلاصه این که یه روز اومدم خونه، مادرم گفت: خاک بر سرت خواستگار داری. ما فکر می‌کردیم همین شوهرم می‌خواد بیاد، بعد فهمیدیم دوست داداش کوچیکمه. این طور شد که یکی از داداشام می‌گفت باید با دوست من ازدواج کنی. اون یکی هم می‌گفت نه، باید به دوست من جواب مثبت بدی. بابام که اصلاً می‌گفت به هیچ کدوم نمی‌دم؛ باید با پسر عموت ازدواج کنی. منم که می‌گفتم ببینید کدوم بهتره. خلاصه این که خونوام همین شوهرم رو انتخاب کردن.» می‌پرسم: «حالا راضی هستی؟» می‌گوید: «باز از هیچ چیز بهتره.»

تکثیر خانواده در این جا، به مثابه عاملیت افراد، در وهله اول در جهت تثبیت وضعیت خانواده اولیه و هم راستا نگه داشتن خانواده با ارزش‌های تعیین شده و در وهله دوم، به عنوان حفظ جریان زندگی و دور نگه داشتن جوانان از هنجارشکنی و درنهایت، حفظ همان وضعیت پیشین در خانواده‌های جدید ظاهر می‌شود. در واقع، تأکید بر تکثیر خانواده، خروج جوانان از محله را با مشکل مواجه می‌کند؛ نسل جدید همان مسیر پیشین را دنبال می‌کنند. ادامه دادن تحصیلات نیز معمولاً با گشاده رویی پذیرفته نمی‌شود.

می‌پرسد: «تو هنوز داری درس می‌خونی؟» می‌گویم: «درس که تمومی نداره.» می‌گوید: «بخون، بخون، ولی ازدواج هم بکن.» با هم که صحبت می‌کنیم، سنم را می‌پرسد. می‌گویم: «بیست سالمه است.» از این که ازدواج نکرده‌ام، جا می‌خورد و می‌خندد که: «من شونزده سالگی ازدواج کردم، پسر شش سالشه؛ تو هنوز درس می‌خونی!»

این عاملیت که در جهت حفظ و تثبیت زندگی و از سوی دیگر، کاستن از تلاطم آن شکل می‌گیرد، به مرور به عنوان اصلی جدانشدنی معرفی می‌شود و هر آنچه به خانواده آسیب بزند، مورد مذمت قرار می‌گیرد. به همین خاطر، طلاق گرفتن در حصارامیر به معنای ناتوانی زنان در حفظ همسرانشان است و خبر از شکستی بزرگ به همراه دارد. از طرف دیگر، زنانی که طلاق می‌گیرند، به عنوان افرادی آسیب‌زا و خطر آفرین برای دیگر خانواده‌ها معرفی می‌شوند.

می‌گوید: «یه دختره اومده بود این جا، می‌خواست موهایش رو آبی کنه. انقدر خوشگل بود، من دیگه می‌گفتم قشنگ تر از این تو عالم نیست. بعدش گفت طلاق گرفته. یه پسر هم داره و اصلاً هم بچه‌اش رو دوست نداره. فکر کن تو حصارامیر یه زن بیست و یک ساله تنها زندگی می‌کرد؛ دیگه معلومه چکار می‌کنه دیگه.»

لذا، حفظ همسر و خانواده یکی از استراتژی‌های واپس‌نشستن است. همان‌طور که گفته شد، زنان در خانواده‌هایی با همسر معتاد نیز تقلا می‌کنند تا خانواده را زنده نگه دارند و طلاق گرفتن تنها زمانی به‌عنوان گزینه مطرح خواهد بود که مسیر واپس‌نشستن را در بر داشته باشد. درواقع، اگر خانواده دیگر به‌عنوان دستاویزی حفظ زندگی خالی از کارکرد شود، طلاق گرفتن یا شیوه‌های دیگر زندگی به‌عنوان راهی برای کاستن از تلاطم زندگی معرفی می‌شوند.

بحث

۱. عاملیت، مقاومت و پیشروی

آصف بیات در نظریه «پیشروی آرام» نشان می‌دهد که چگونه گروهی از حاشیه‌نشینان شهری، فروشندگان دوره‌گرد، کارگران روزمزد و...، که بیات همه آن‌ها را ذیل عنوان «تهی‌دستان شهری» قرار می‌دهد، از طریق پیوندهای کوتاه و منفعلانه‌ای که در زندگی روزمره دارند، راه‌هایی برای ایجاد تحرک و تأمین شرایط بقا می‌سازند. درواقع، بیات از تغییرات اجتماعی‌ای سخن می‌گوید که از طریق کنش‌های آرام مردم عادی رقم می‌خورند. او معتقد است که این تغییرات اجتماعی می‌توانند با تغییراتی که یک انقلاب به همراه می‌آورد، برابری کند (صادقی، ۱۳۹۸). او اعلام می‌کند که قصد دارد معنای فراگیر انقلاب به‌عنوان اقدامی سیاسی برای همگان را رد کند و تأکید می‌کند که این معنا از انقلاب، صدای گروه‌های فاقد قدرت و بی‌صدایان را خاموش می‌کند. ازاین‌رو، با هدف توجه به کنشگری گروه تهی‌دستان شهری، به نگارش *سیاست‌های خیابانی* می‌پردازد. اما کنشگری‌ای که بیات در نظر دارد، درواقع، فعالیت‌های آرام و روزمره تهی‌دستان است. در همین نقطه، کار آصف بیات به مفهوم «اشکال روزمره مقاومت» جیمز اسکات نزدیک می‌شود (بیات، ۱۳۹۶). آصف بیات، باوجود نقدهایی که به نظریه اسکات دارد، صورت‌بندی می‌کند که بی‌شک این نظریه در رهایی تهی‌دستان جهان سوم از انفعال و ضرورت‌گرایی — که آن را به فرهنگ فقر ترجمه می‌کنند — کمک کرده است. و از سوی دیگر، بحث را از دوگانه حرکت‌های انفعالی و انقلابی خارج کرده و به آن، مقام نوعی شیوه مقاومت بخشیده است. بالاین‌حال، بیات معتقد است که باید این اشکال روزمره مقاومت را به سطوح دیگری از بحث برد. او از تغییراتی جزئی، آرام و تدریجی سخن می‌گوید که بر اساس یک استراتژی آگاهانه پیش نمی‌روند؛ «بلکه نیروی پیش‌برنده آن‌ها ضرورت است؛ ضرورت بقا و یک زندگی آبرومندانه» (بیات، ۱۳۹۶: ۲۵).

پژوهش حاضر به‌نوعی با صورت‌بندی بیات وارد گفت‌وگو می‌شود. عاملیت در این پژوهش، نه معنایی خاص در ارتباط با صعود یا پیش‌رفتن دارد، نه تأثیرگذاری را در روندی مثبت مطالعه می‌کند و نه صرفاً شکلی از مقاومت سیاسی را نشان می‌دهد. عاملیت در این پژوهش، هر آن چیزی است که ساکنین حصارامیر در آن نقشی ایفا می‌کنند؛ نقشی که نه در جهت صعود و نه در جهت افول، بلکه در مسیر ایستادن در یک نقطه قرار دارد. اگر تخته‌چوبی معلق بر سطح آب را در نظر بگیرید، عاملیت در این‌جا نه به معنای به زیر آب رفتن این تخته و نه به معنای خروج از آن وضعیت است. عاملیت تنها شامل اقداماتی می‌شود که به هر شکلی تلاطم آب کاهش دهند. درواقع، عاملیت مجموعه‌ای از کنش‌هاست که درنهایت به استمرار در یک موقعیت، جلوگیری از واپس‌نشینی و گاهی به مانعی برای پیشرفت بدل می‌شود. دلیل استفاده از مفهوم عاملیت برای بیان این معنا، آن است که نشان دهیم عاملیت آن‌ها واکنشی به شرایط موجود است؛ شرایطی که بقایشان را به خطر می‌اندازد. درنهایت، نتیجه آن خواهد بود که فرودستان، در وضعیتی که هر لحظه انتظار می‌رود شرایط اجتماعی و اقتصادی آن‌ها را در خود ببلعد، به تقلائی خود برای زیستن و حفظ شرایط موجود، یعنی جلوگیری از پسرفت وضعیت، ادامه می‌دهند.

آصف بیات طیفی از کنش‌ها را حول مقاومت و عاملیت فرودستان شکل می‌دهد؛ اما به نظر می‌رسد زمانی که او از مقاومت بر اساس ضرورت بقا سخن می‌گوید و آن را معطوف به چیزی می‌داند که برای عاملان اهمیت دارد، این نکته را نادیده می‌گیرد که آنچه خود «پیشروی آرام» می‌نامد، در بلندمدت و در سطحی کلان‌تر، آن‌ها را در چه شرایطی قرار خواهد داد. آیا پیشروی آرام در وضعیت فعلی نمی‌تواند زمینه‌بازتولید شرایط سخت کنونی در آینده را فراهم سازد؟

اگر عاملیت گروه‌های فرودست را برآمده از ضرورت بقا در نظر بگیریم، باید پذیرفت که تلاش برای بقا، هم تلاش برای پیشروی و هم تلاش برای واپس‌نشینی را دربرمی‌گیرد. این عاملیت جزء زندگی است که می‌تواند شامل انفعال، انقلاب، مقاومت، پیشروی، واپس‌نشینی و تقلا باشد، بی‌آن‌که به میدان تام هر یک از این مفاهیم بدل شود. این پژوهش با نظریه پیشروی آرام، در این‌که نمی‌توان رفتار فرودستان را در دوگانه انفعالی و انقلابی جای داد، هم‌راستاست؛ با این‌وجود، به نظر می‌رسد رهایی از این دوگانه نباید بار دیگر به قهرمان‌سازی بی‌هوده از فرودستان و بازتولید تصویری از زندگی به‌مثابه میدان مقاومت بینجامد. در میدان حصارامیر نمی‌توان ساکنان را منفعل دانست؛ اما عاملیت آن‌ها را نیز نمی‌توان صرفاً عاملیت رو به جلو در نظر گرفت و هر شکل از آن را به مقاومت تعبیر کرد. ضرورت بقا، این تهی‌دستان را نه‌تنها لزوماً در برابر اقتدار حاکمیت قرار نمی‌دهد، بلکه حتی گاهی ممکن است آن‌ها را به نیرویی برای سرکوب سایر گروه‌های فرودست تبدیل کند. لذا می‌توان نقش‌آفرینی تهی‌دستان به‌عنوان نیرویی برای سرکوب را نیز نوعی از عاملیت آن‌ها در نظر گرفت؛ اما نه عاملیتی ذاتاً پیشرو. تبدیل آن‌ها به نیروی سرکوب احتمالاً می‌تواند در کوتاه‌مدت منفعتی به همراه داشته باشد؛ اما ترکیب رفتارها و اقدامات جزئی و کنشگرانه تهی‌دستان، درنهایت، به استقرار و تثبیت موقعیت آن‌ها در حاشیه می‌انجامد. این مسئله که تثبیت جایگاه حاشیه‌نشینی تا چه اندازه برای ساختاری کلان‌تر اهمیت دارد و این ساختار از چه استراتژی‌هایی برای تثبیت این جایگاه بهره می‌برد، قابل بررسی است. درنهایت، به نظر می‌رسد تعبیر هر شکل از کنش فرودستان به‌عنوان مقاومت و عاملیت رو به صعود — یعنی در نظر گرفتن آن به‌عنوان شکلی از پیشروی — به تداوم تصور از فرودستان به‌عنوان قهرمان می‌انجامد؛ همان‌طور که تأکید بر فرهنگ فقر به تداوم تصویر فرودستان به‌عنوان قربانی کمک می‌کند.

۲. سخن گفتن و گوش دادن

مطالعات پسااستعماری حاصل چرخشی فکری است که بر این اساس شکل گرفت که پس از آزادی مستعمرات و به‌ثمرنشتن اندیشه‌های ضداستعماری‌ای که پایه‌گذار مطالعات پسااستعماری بودند، کشورهای استقلال‌یافته همچنان از داشتن تاریخ، ادبیات، اندیشه و علم مربوط به خود محروم‌اند (ریچ، ۱۴۰۲).

«مطالعات فرودستان»^۱ توسط گروهی از مورخان جنوب آسیا آغاز شد، با این پرسش اساسی که اگر فرهنگ و تاریخ را معیار تحلیل و مطالعه قرار دهیم، تاریخ موجود از مستعمرات تا چه اندازه قابل استناد خواهد بود؟ «این مورخان از روش‌های ابداعی مانند جست‌وجوی صداهای فرودستان در اسناد دادگاه استفاده می‌کردند تا حق اجتماعی سرکوب‌شده در اسناد تاریخی را ادا کنند» (ریچ، ۱۴۰۲: ۳۶). اسپوآک در ابتدای مقاله «آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟»، با اشاره به ادوارد سعید^۲ و رانجیت گوها^۳، به‌عنوان دو تن از پایه‌گذاران مطالعات فرودستان، سعی می‌کند اهداف و روش‌شناسی گروه مطالعات فرودستان را صورت‌بندی کند و مشخصاً نقطه‌ای را شرح دهد که اندیشه او را از این گروه جدا می‌کند.

نقد اسپوآک به کار پژوهشگران مطالعات فرودستان، همان‌جا می‌آید که گرامشی سعی می‌کرد در توضیح فرودستان به‌کار ببرد؛ این‌که فرودستان متکثر هستند؛ لذا، ارائه یک راهکار یا تقسیم‌بندی عام برای رسیدن به تعریفی یکسان از فرودستان، راه به جایی نخواهد برد (گرامشی، ۱۳۸۶). اسپوآک در نقد گوها این‌طور صورت‌بندی می‌کند که جامعه به گروه‌های نامتجانس تقسیم می‌شود و بر این اساس، لایه مدنظر گوها، اتفاقاً، بر مبنای شرایط اقتصادی-اجتماعی هر منطقه می‌تواند شامل افرادی باشد که در منطقه مجاور جزو گروه‌های مسلط هستند و برعکس. «این امر ممکن بود ابهامات و تناقض‌های بسیاری در برخوردها و ائتلاف‌ها ایجاد کند، به‌ویژه در میان فرودست‌ترین لایه‌های زمین‌داران روستایی، مالکان فقیر، روستاییان ثروتمند و روستاییان طبقه متوسط فرادست که همگی در حالت آرمانی به طبقه زیردست تعلق داشتند» (اسپوآک، ۱۳۹۸: ۵۸۸).

^۱ subaltern studies

^۲ Edward Said

^۳ Ranajit Guha

در نقطهٔ مقابل، بیش‌ترین نقد اسپيواک متوجه نظریه‌پردازان پس‌اساختارگراست. او مشخصاً از این صحبت می‌کند که چگونه نظام‌های دانش موجود از طریق اعمال شکلی از خشونت معرفت‌شناختی _ خشونت که از طریق گفتمان ایجاد می‌شود _ اعمال قدرت می‌کنند. از نظر او، «هرگونه تلاش برای گردآوری اطلاعات دربارهٔ ستم‌دیدگان، در حقیقت، نوعی اعمال قدرت بر آن‌هاست.» البته جملهٔ پیشین تا حد زیادی کار خود اسپيواک را نیز شامل می‌شود و راه را برای نقد خود او نیز باز می‌گذارد. با استناد به اسپيواک، این امر به ارائهٔ تحلیلی ذات‌گرایانه می‌انجامد.

در این مقاله، بیش از آنکه قصد سخن گفتن از فرودستان یا به‌جای آن‌ها را داشته باشیم، بر اصل مهم شنیدن تأکید می‌کنیم. فرناندو کارونیل^۱، انسان‌شناس و تاریخ‌نگار ونزوئلایی، در مقالهٔ خود با عنوان «گوش دادن به زیردست: شاعرانگی کشورهای نواستعماری»، ضمن همدلی با آنچه اسپيواک صورت‌بندی می‌کند، به این نکته اشاره دارد که این همراهی با فرودستان مستلزم آن است که پاسخی درخور به سکوت‌ها و البته، صداها و آن‌ها در میان همین تاریخ مسلط داشته باشیم. لذا، لازم است تا در وهلهٔ اول سکوت کرد. این سکوت کردن به معنای رها کردن، صحبت نکردن یا نقد نکردن آن‌ها نیست، بلکه به معنای شناختن آن‌هاست.

درواقع، به نظر می‌رسد لازم است دست از صدای بی‌صدایان بودن برداریم و با نیفزودن به همه‌همه، چنان‌که کارونیل به درستی به آن اشاره می‌کند، گوش کنیم. از نظر من، با ارجاع به میدان تحقیق، تأکید بر صدای بی‌صدایان بودن اتفاقاً اصل مهم فرودستان متکثر را از جهت دیگری نادیده می‌گیرد. مسئله این است که صدای تمام فرودستان را چگونه می‌توان شنید یا بازنمایی کرد، بی‌آنکه ابتدا مشخص کنیم صدایی که درصدد رساندن یا شنیدن آن هستیم، مشخصاً صدای کدام فرودستان است؟ این فرودستان چه تاریخی را از سر گذرانده‌اند؟ چه وجوه مشترک و غیرمشترکی میان صاحبان صدای امروز و صاحبان همین صدا در سال‌های پیشین وجود دارد؟ صاحبان این صدا چطور فکر می‌کنند؟ پیش از هر شکل از سخن گفتن به‌جای فرودستان یا رساندن صدای آن‌ها، لازم است بر شنیدن درست و شناختن دقیق آن‌ها تمرکز کنیم؛ چنان‌که کارونیل می‌گوید: «شنیدن و پاسخ درخور دادن!»

نتیجه‌گیری

مفهوم عاملیت، به‌مثابهٔ یک طیف، اشکال مختلفی از کنش‌ها را شامل می‌شود: کنش‌های مبتنی بر پیشروی و پسروی و از طرف دیگر، کنش‌هایی که در پی حفظ وضعیت کنونی، بی‌هیچ پیشرفت و پسرفتی، شکل می‌گیرند. کنش‌های معطوف به عاملیت فرودستان حاشیه‌نشین حصارامیر، عمدتاً مبتنی بر همین شکل آخر از عاملیت‌اند. فرودستان متکثر، که هر یک در بستر مسائل و مشکلات خود دست به کنشگری می‌زنند، در راستای حفظ شرایط فعلی زندگی و جلوگیری از تغییر آن، به اشکال گوناگون عمل می‌کنند. اما درنهایت، بسیاری از اشکال عاملیت به سمت حفظ و بازتولید وضعیت کنونی پیش می‌رود. بر این اساس، آن‌ها نه مقاومت می‌کنند، نه منفعل‌اند و نه انقلابی. هر یک به شیوهٔ خود تقلا می‌کند تا زندگی‌ای معمولی داشته باشد. در این مقاله، ضمن پیگیری عاملیت و استراتژی‌های واپس‌نشستن در میان کنش‌های فرودستان و با بهره‌گیری از روش تحقیق مردم‌نگاری، چهار وضعیت بیرون ماندن از شهر، مهاجران افغانستانی، زنان دارای همسران معتاد و زن‌بودن در حصارامیر مورد بررسی قرار گرفت. در مقابل، استراتژی‌هایی ازجمله ساختن پایگاه جدید، کناره‌گیری کردن، ماندن یا رفتن و انطباق یا سرکشی به‌عنوان استراتژی‌های واپس‌نشستن برشمرده شد.

منابع

- اسکات، جیمز (۱۴۰۰). سلطه و هنر مقاومت. ترجمه افشین خاک‌باز، تهران: انتشارات مرکز.
- انگریوزینو، مایکل (۱۳۹۶). درآمدی بر مردم‌نگاری: نحوه انجام تحقیق‌های مشاهده‌ای و مردم‌نگارانه. ترجمه جبار رحمانی و محمد رسولی، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
- بیات، آصف (۱۳۹۶). سیاست‌های خیابانی: جنبش تهی‌دستان در ایران. تهران: انتشارات شیرازه.
- ریچ، گراهام (۱۴۰۲). تحلیلی در باب «آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟». ترجمه هادی نوری، تهران: انتشارات پبله.
- صادقی، علی‌رضا (۱۳۹۸). زندگی روزمره تهی‌دستان شهری. تهران: انتشارات آگاه.
- صادقی، علی‌رضا (۱۴۰۲). شهرنشینی نولیبرال و سکونتگاه‌های غیررسمی: مسکن و سیاست تهی‌دستان در حومه شهر تهران. توسعه محلی (روستائی-شهری)، ۱۵(۱)، ۶۷-۸۶.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۱). به‌سوی نظریه‌ای برای ساماندهی اسکان غیررسمی: از حاشیه‌نشینی تا متن‌نشینی. هفت شهر، ۳(۸)، ۵-۱۱.
- کرپندورف، کلوس (۱۳۷۸). تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناسی. ترجمه هوشنگ نایی، تهران: انتشارات روش.
- گرامشی، آنتونیو (۱۳۸۶). شهریار جدید. ترجمه عطاالله نوریان، تهران: انتشارات اختران.
- فرهودی، رحمت‌الله و شاه‌حسینی، پروانه (۱۳۸۲). چگونگی شکل‌گیری شهر پاکدشت. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۵۷۶، ۱۶-۵.

References

- Scott, J. (2021). *Domination and the Arts of Resistance*. Translated by Afshin Khakbaz, Tehran: Markaz Publications. (in Persian)
- Angrosino, M. (2017). *Doing Ethnographic and Observational Research*. Translated by Jabbar Rahmani and Mohammad Rasouli, Tehran: Research Institute of Culture, Art and Communication Publications. (in Persian)
- Bayat, A. (2017). *Street Politics: The Poor People's Movement in Iran*. Tehran: Shirazeh Publications. (in Persian)
- Coronil, F. (1994). Listening to the Subaltern: The Poetics of Neocolonial States. *Duke University Press*, pp. 643-658
- Farhoudi, R., & Shah-Hosseini, P. (2003). How the City of Pakdasht Was Formed. *Geographical Research Quarterly*, No. 576, 5-16. (in Persian)
- Gramsci, A. (2007). *The Modern Prince*. Translated by Ataollah Nourian, Tehran: Akhtaran Publications. (in Persian)
- Harding, D. J. (2007). Cultural Context, Sexual Behavior, and Romantic Relationships in Disadvantaged Neighborhoods. *American sociological Review*.72, 341-346
- Krippendorff, K. (1999). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Translated by Houshang Nayebe, Tehran: Ravesh Publications. (in Persian)
- Rich, G. (2023). *An Analysis of "Can the Subaltern Speak?"*. Translated by Hadi Nouri, Tehran: Pileh Publications. (in Persian)
- Sadeghi, A. (2019). *The Everyday Life of the Urban Poor*. Tehran: Agah Publications. (in Persian)
- Sadeghi, A. (2023). Neoliberal Urbanization and Informal Settlements: Housing and the Politics of the Poor on the Outskirts of Tehran. *Local Development (Rural-Urban)*, 15(1), 67-86. (in Persian)
- Sarrafi, M. (2002). Towards a Theory for Organizing Informal Settlement: From Marginalization to Centralization. *Haft Shahr*, 3(8), 5-11. (in Persian)

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

مقاله حاضر با حمایت مالی و معنوی معاونت پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی انجام شد. حمایت مالی از این پژوهش از طرف دانشگاه علامه طباطبائی دانشکده علوم اجتماعی در قالب پژوهانه پایان‌نامه دانشجویی نویسنده اول و همچنین پژوهانه برای سایر نویسندگان انجام شده است.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان به‌طور مساوی در کلیه مراحل طراحی و انجام پژوهش، گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش‌نویس مقاله، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی و نهایی‌سازی مقاله مشارکت داشتند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این پژوهش کد اخلاق را به شماره IR.ATU.REC.1402.120 از کمیته اخلاق دانشکده/دانشگاه علامه طباطبائی دریافت کرده است. نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر به‌طور عمومی در [نام مخزن] در [http://doi.org/\[doi\]](http://doi.org/[doi])، شماره مرجع [شماره مرجع] در دسترس هستند.